

РОЗДІЛ 2. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ (З ГАЛУЗЕЙ ЗНАНЬ)

ДОСЛІДЖЕННЯ В. МАСАЛЬСЬКИМ РОЗВИТКУ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В 50-Х РР. ХХ СТ.

V. MASALSKYI'S RESEARCH OF THE DEVELOPMENT OF THE METHODOLOGY OF TEACHING THE UKRAINIAN LANGUAGE IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS IN THE 50S OF THE XX CENTURY

Мета статті – розглянути дослідження В. Масальським розвитку методики навчання української мови в закладах загальної середньої освіти в 50-х рр. ХХ ст. Автор статті показує ґрунтовність досліджень В. Масальського.

Відомий учений зазначає, що у вказаний період методика охоплювала основні питання навчання граматики, правопису та розвитку мовлення учнів. Особлива увага приділялася покращенню грамотності здобувачів освіти, поліпшенню майстерності педагогів. Піднесенню фахової підготовки вчителів української мови сприяли численні наукові дослідження з фонетики, граматики, лексики, стилістики тощо. Створювалася дедалі ширша наукова й практична основа для глибокого психологічного обґрунтування педагогічного процесу навчання української мови в закладах загальної середньої освіти.

Деяке скорочення програм з української мови сприяло піднесенню якості навчання. На думку науковця, до найбільш характерних особливостей методики проведення занять з української мови кращими вчителями можна віднести такі: наступність і зв'язок у викладанні предмета в початкових і середніх класах; зв'язок теорії з практикою; систему і різноманітність граматично-правописних, граматично-стилістичних і творчих письмових робіт і проведення їх після усної підготовки; міжпредметний зв'язок. Також ці вчителі прагнуть удосконалювати усне мовлення школярів на всіх уроках, виявляють особливу увагу до організації свідомого й виразного читання учнями текстів, до мови влучуваного художнього твору, до використання різних форм словникової роботи, вміло активізують учнів, проводять виховну роботу на уроках мови й літератури.

В. Масальський констатує, що в зазначений вище період висвітлювалися питання принципів навчання, методів, методичних прийомів, типів уроків, добору тренувальних вправ, урізноманітнення системи творчих вправ. На думку вченого, поширення тематики статей про вивчення в школі мови художніх творів позитивно відбивалося на реалізації програми навчання. Розглядалася проблема вдосконалення якості шкільних підручників, створення методичних посібників для вчителів української мови.

Дослідження В. Масальського не втрачає актуальності.

Ключові слова: методика навчання української мови в закладах загальної середньої освіти, навчання граматики, правопис, розвиток мовлення, вправа, шкільний підручник. *The aim of the article is to study V. Masalskyi's*

research of the development of the methodology of teaching the Ukrainian language in general secondary education institutions in the 50s of the XX century. The author of the article shows the thoroughness of V. Masalskyi's research.

The well-known scientist notes that during the specified period, the methodology covered the main issues of teaching grammar, spelling and the improvement of students' speech. Special attention was paid to improving the literacy of education seekers, mastering teachers' skills. Numerous scientific studies on phonetics, grammar, vocabulary, stylistics, etc. contributed to the improvement of the professional training of the Ukrainian language teachers. An increasingly broad scientific and practical basis was created for a deep psychological justification of the pedagogical process of teaching the Ukrainian language in general secondary education institutions.

Some shortening of the Ukrainian language curriculum contributed to the improvement of the quality of education. According to the scientist, among the most peculiar features of the methodology of the Ukrainian language classes given by the best teachers are the following: continuity and connection in teaching the subject in primary and secondary classes; connection between theory and practice; the system and variety of grammatical and orthographic, grammatical and stylistic and creative written works and carrying out them after oral preparation; interdisciplinary connection. Besides, such teachers strive to improve the oral speech of schoolchildren during all lessons, they pay special attention to the organisation of conscious and expressive reading of texts, to the language of the memorised texts of literature, to the use of the various forms of dictionary work, effectively activate students, conduct educational work in language and literature lessons.

V. Masalskyi states that in the above-mentioned period, the issues of teaching principles, methods, methodical techniques, types of lessons, selection of training exercises, diversification of the system of creative exercises were highlighted. According to the scientist, the dissemination of articles on the study of the language of literature texts at school had a positive effect on the implementation of the curriculum. The problem of improving the quality of school textbooks, creating methodical manuals for teachers of the Ukrainian language was considered.

V. Masalskyi's research is not losing its relevance.
Key words: the methodology of teaching the Ukrainian language in general secondary education institutions, teaching grammar, spelling, speech development, exercise, school textbook.

УДК 371.32:811.161.2+37(09)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/51.2.6>

Кушнірова Л.В.,
викладач кафедри педагогіки
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С.Макаренка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

В умовах сучасного вітчизняного освітнього простору відбувається модернізація шкільної мовно-літературної освіти. «З огляду на роль української мови в суспільстві, державотворенні, особистісному й професійному становленні людини цей предмет є провідним у своїй галузі й загалом у системі освіти» [2, с. 2].

У наш час пріоритетним завданням в українських закладах загальної середньої освіти є формування комунікативної компетентності здобувачів освіти (одночасно і предметної, і ключової) у процесі навчально-тренувальної мовленнєвої практики на основі опрацювання мовної теорії. «Вітчизняна лінгводидактика прагне вдосконалити теорію та практику навчання української мови, знайти і розробити шляхи ефективного формування комунікативної компетентності учнів на уроках мови» [3, с. 15]. Підґрунтям для пошуку нових підходів до навчання стали праці провідних учених-методистів, чий доробок збагатив нашу науку.

Цікавим є аналіз розвитку методики навчання української мови в закладах загальної середньої освіти в 50-х рр. ХХ ст., зроблений В. Масальським. Вивчення історії методики навчання української мови в закладах загальної середньої освіти не втрачає актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання історії методики навчання української мови розглядають І. Бакаленко, З. Бакум, Н. Бондаренко, Л. Варзацька, Н. Голуб, О. Горошкіна, Н. Дика, С. Караман, Л. Кожуховська, О. Кулик, І. Кучеренко, О. Кучерук, Л. Мамчур, Л. Мацько, В. Новосолова, Н. Остапенко, Е. Палихата, М. Пентиліук, О. Потапенко, Т. Симоненко, І. Хом'як, Г. Шелехова, А. Ярмолюк та ін.

Цінним є науковий доробок відомих українських учених Л. Булаховського, О. Білецького, А. Машкіна, С. Чавдарова, В. Масальського, А. Медушевського, В. Сухомлинського, І. Синиці, Л. Скуратівського, О. Біляєва.

Вагомий внесок у вітчизняну науку зробив доктор педагогічних наук, професор В. Масальський, чия лінгводидактична спадщина продовжує цікавити сучасних дослідників [4, с. 14].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наукові праці В. Масальського були присвячені проблемам теорії й методики навчання мов, філології; велику увагу вчений приділив вивченню історії методики навчання української мови. Потребує дослідження його аналіз розвитку методики навчання української мови в закладах загальної середньої освіти в 50-х рр. ХХ ст.

Мета статті – розглянути дослідження В. Масальським розвитку методики навчання української мови в закладах загальної середньої освіти в 50-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Питання розвитку методики навчання української мови в школі в 50-х рр. ХХ ст. В. Масальський досліджує в ряді праць, зокрема в монографії «Нариси з історії розвитку методики викладання української та російської мов у загальноосвітніх початкових і середніх школах Української РСР» (1962). Ця праця стала ґрунтовним дослідженням, якого потребувала педагогічна наука. Автор дотримався певних тогочасних ідеологічних канонів, але монографія містить цінний матеріал, являє собою результат багаторічної плідної праці науковця.

Учений зазначає, що у вказаний період методика навчання української мови в школі охоплювала основні питання навчання граматики, правопису та розвитку мовлення учнів.

У методиці граматики і правопису, на думку В. Масальського, більше уваги, ніж у попередні періоди, приділяється уроку на конкретні теми програми; «новими і прогресивними в педагогічній науці є спроби проаналізувати діяльність учня, а не лише програмний, дидактичний матеріал, виявити, як формуються у дітей фонетичні та граматичні поняття, яка потрібна для успіху навчання методична поступовість, у зв'язку з цим і виданням поліпшених збірників диктантів, орфографічних таблиць з методичними увагами до них перед учителем мови висувається завдання відходу від стандартних, однотипних занять з учнями» [5, с. 78–79].

В. Масальський констатує, що на основі спостережень над педагогічним процесом, даних дидактики, вивчення класичної спадщини, аналізу навчального матеріалу поступово встановлюються прийоми паралельного навчання мов, використання унаочнення, логічного доведення, закріплення усвідомленого, граматичного розбору на уроках, повторення вивченого, опитування учнів, зміст, характер і методика подання учням домашніх завдань, усталюються норми оцінок успішності учнів з української мови. Науковець наводить відповідні приклади праць (автори – Н. Демченко, С. Зарицький, В. Масальський, С. Чавдаров, Ю. Горбенко та ін.). «Ці праці були пов'язані із шуканням кращих методів навчання (напр., стаття С.О. Зарицького), способів активізації мислення учнів на уроках граматики (Н.О. Грановської, Р.А. Басіної, Г.Г. Поплавської), системи застосування прийому (А.П. Медушевського) або реалізації дидактичного принципу (С.М. Канюки, С.Х. Чавдарова)» [5, с. 61].

Позитивним явищем В. Масальський вважає забезпечення школи новими й перевиданими збірниками диктантів, вправ, які упродовж ближчих років поступово вдосконалювалися, новими орфографічними таблицями, словниками, статтями з методики правопису. Учений, зокрема, посиляється на таких авторів та їх праці: С. Канюка. «Збірник вправ з орфографії для 5–6 класів»,

М. Щербатюк. «Збірник диктантів для семирічної школи», С. Канюка. «Орфографічні таблиці з української мови», І. Кириченко. «Орфографічний словник для школи», Н. Римаревська. «Добір диктантів з української мови для 9 класу» та ін.

У зазначений період вийшли друком праці, які, з точки зору В. Масальського, містили методичні поради й матеріали, корисні для роботи над лексикою в школі, над граматичною стилістикою, приклади лінгвістичного аналізу художнього твору, засобів поетичної мови (О. Пасхіна. «Робота над словом», І. Чередниченко. «Нариси з української фразеології», І. Чередниченко. «Словникова робота в школі», В. Масальський. «Порядок слів в українській мові», А. Загородський. «Розвиток мови учнів на матеріалі граматичних вправ підручників», Б. Комановський. «Деякі питання аналізу художнього твору», О. Корчик. «Вивчення мови повісті «Фата моргана», Ф. Жилко. «Питання аналізу мови художнього твору» тощо).

На думку В. Масальського, поширення тематики статей про вивчення в школі мови художніх творів позитивно відбивалося на реалізації програми навчання.

Корисними для вчителів стали методичні поради, які містили праці щодо підготування учнів до переказів, викладу своїх думок, письмових творів (О. Сухомлинський. «Робота над творами у 8–10 класах», Є. Білоніжко. «Творчий переказ у середній школі...», В. Дем'яненко. «Письмові роботи творчого характеру у 8–10 класах» та ін.). Розглянувши статті й посібники того періоду з методики розвитку мовлення учнів, науковець зауважує, що більшість праць стосувалася роботи над твором, переказом на уроках літератури, була пов'язана з аналізом художньої мови, і лише А. Загородський, О. Пасхіна та деякі інші науковці, педагоги будували свої методичні поради на матеріалі уроків мови. Тим ціннішими, на погляд В. Масальського, були такі праці в досліджуваній період. «Книжка О. Пасхіної про граматично-стилістичні вправи в школі користувалася великим успіхом. У ній докладно була розроблена система занять з лексики і стилістики на матеріалі граматики. Звичайно, не всі пропонувані автором вправи в однаковій мірі стали в пригоді в кожній школі, але велика їх кількість і різноманітність дозволяли вчителю добрати потрібні й кращі для використання в певному класі» [5, с. 66].

Учений підкреслює, що особлива увага в той час приділялася покращенню грамотності здобувачів освіти й поліпшенню майстерності педагогів. Піднесенню фахової підготовки вчителів української мови сприяли численні наукові дослідження з фонетики, граматики, лексики, стилістики тощо. Посібники з наукового курсу сучасної української літературної мови, історичної граматики, дослідження певних лінгвістичних проблем, зокрема

з історії мовознавства, були корисними й викладачам мови в закладах загальної середньої освіти, адже дозволяли вчителю краще пізнати природу та функцію того чи іншого мовного явища.

Важливим досягненням В. Масальський вважає створення в 50-х рр. ХХ ст. дедалі ширшої наукової й практичної основи для глибокого психологічного обґрунтування педагогічного процесу навчання української мови в закладах загальної середньої освіти (дослідження І. Синиці, Л. Проколієнко, Д. Ніколенко та ін.). Серед корисних для вчителя праць В. Масальський називає «Розвиток мислення на уроках літературного читання» І. Синиці («Література в школі», 1951, № 2, с. 43–52).

Слід зазначити, що доробок І. Синиці високо оцінюють провідні вітчизняні науковці. Видатний український учений, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України О. Біляєв писав, що серйозним внеском у методику навчання української мови були дослідження відомого психолога, професора І. Синиці з питань розвитку мовлення учнів. «Значущість цих досліджень зумовлювалася насамперед тим, що навчання мови в тогочасній школі значною мірою обмежувалося засвоєнням граматики, орфографії та пунктуації, що забиало багато часу і сил учнів, тоді як поза увагою нерідко залишалося збагачення словника, розвиток учнів умінь і навичок зв'язного мовлення, піднесення стилістичної грамотності» [1, с. 24].

В. Масальський позитивно оцінює деяке скорочення програм з української мови, оскільки це сприяло піднесенню якості навчання. На думку науковця, до найбільш характерних особливостей методики проведення занять з української мови кращими вчителями можна віднести такі: наступність і зв'язок у викладанні предмета в початкових і середніх класах; зв'язок теорії з практикою; систему і різноманітність граматично-правописних, граматично-стилістичних і творчих письмових робіт і проведення їх після усної підготовки; міжпредметний зв'язок. Також ці вчителі прагнуть удосконалювати усне мовлення школярів на всіх уроках, виявляють особливу увагу до організації свідомого й виразного читання учнями текстів, до мови виучуваного художнього твору, до використання різних форм словникової роботи, вміло активізують учнів, проводять виховну роботу на уроках мови й літератури [5, с. 71–72].

Учений говорить, що в досліджуваній період відбувався активний пошук шляхів кращого навчання дітей української мови в процесі виховання їх у класі. Цей пошук успішно поєднувався з опрацюванням методики організації позакласної й позашкільної роботи учнів над книгою і словом.

В. Масальський констатує, що в зазначений вище період висвітлювалися питання принципів навчання, методів, методичних прийомів, типів уроків, добору тренувальних вправ, урізноманіт-

нення системи творчих вправ; відбувався перегляд навчальних планів і програм.

У 1953–1954 рр. вийшли з друку праці «Питання методики граматики, правопису і розвитку мови учнів» В. Масальського і «Методика викладання української мови в середній школі» за ред. С. Чавдарова і В. Масальського. У першій з них викладено теоретичні положення до питання про наукові основи методики, висвітлено застосування принципів науковості, систематичності, послідовності в навчанні мови, зв'язку теорії з практикою, свідомого засвоєння учнями знань і активізації учнів у педагогічному процесі, взаємопов'язаність різних розділів курсу мови в середній школі; розглянуто основні проблеми навчання фонетики, граматики і засвоєння правопису в середній школі, роботи з розвитку усного та письмового мовлення учнів, приклади передового досвіду кращих учителів.

Друга книга містить розділи про закономірності та методику навчання української мови в середній школі, наукові засади методики навчання української мови та завдання курсу мови в 5 – 7 класах середньої школи; методи і прийоми навчання української мови, зв'язок у вивчанні мов, уроки української мови. У розділі «Основні методи та методичні прийоми викладання мови» питання про розмежування понять методу і методичного прийому не розглядалося і слова «метод», «методичний прийом», «спосіб» часто виступали як синоніми. Автор розділу «Методики...» до методичних прийомів відносив слово вчителя, бесіду, спостереження, роботу з підручником, граматичний розбір.

Актуальною була проблема усунення помилок у мовленні здобувачів освіти. На погляд В. Масальського, з науково-методичних досліджень стосовно роботи над помилками учнів і засобів боротьби за грамотність у школі треба виділити праці О. Біляєва, в яких автор докладно розглядає основи грамотного письма, систему методичних прийомів попередження орфографічних помилок та їх усунення.

У вказаний період науковцями, освітянами активно розглядалася проблема вдосконалення якості шкільних підручників, створення методичних посібників для вчителів української мови. Так, поліпшувалися і перевидавалися підручники А. Загородського. У 1955 і 1957 роках було затверджено два пробні підручники: для 5-го і 6-го класів – «Українська мова, ч. 1. Фонетика і морфологія» (автори – Б.М. Кулик, А.М. Кулик); для 6-го і 7-го класів – «Українська мова, ч. 2. Синтаксис» (автори – А.П. Медушевський, М.К. Тищенко).

На думку В. Масальського, створення досконалого стабільного підручника з української мови для середньої школи можливе лише на основі наукового опрацювання теорії навчання мови, всебічного й глибокого аналізу практики навчання та за умови спільної роботи над підручником наукових працівників-лінгвістів, педагогів-методистів і кращих учителів.

Учений констатує, що в досліджуваний період широко розвивається обмін досвідом роботи, в тому числі на педагогічних конференціях, збільшується кількість виступів учителів української мови на сторінках журналів і особливо в спеціальних збірниках, як республіканських, так і обласних. Продовжується обміркування методики опитування учнів на уроках української мови, індивідуальної роботи з учнями, допомоги учням у виконанні домашніх завдань, добору цікавих завдань та ілюстративного матеріалу для уроків української мови, організації шкільного кабінету української мови.

Висновки. В. Масальський зробив ґрунтовний аналіз наукових праць, підручників і посібників з української мови, вивчив досвід кращих учителів того часу. Аналіз ученим розвитку методики навчання української мови в школі в 50-х рр. ХХ ст. збагатив вітчизняну наукову спадщину. В. Масальський констатує, що в зазначений період було продовжено пошук кращих методів навчання граматики, правопису та розвитку мовлення. Науковець показав висхідний шлях розвитку методики навчання української мови в школі, створення підвалин для подальшого розвитку теорії і методики навчання української мови в закладах загальної середньої освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Біляєв О.М. Лінгводидактика рідної мови. Київ, 2005. 180 с.
2. Горошкіна О., Яценко Т. Доповідь про результати дослідження в Інституті педагогіки НАПН України проблем компетентісно орієнтованої мовно-літературної освіти. *Українська мова і література в школі*. 2021. № 4. С. 2–4.
3. Кучеренко І. Концептуальна система сучасних уроків розвитку комунікативних умінь. *Українська мова і література в школі*. 2021. № 1. С. 14–20.
4. Кушнірова Л. Програми і праці з української мови та методики її навчання у 20 – 30-ті рр. ХХ ст. в оцінці В. Масальського. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2017. № 10 (74). С. 13–24.
5. Масальський В.І. Нариси з історії розвитку методики викладання української та російської мов у загальноосвітніх початкових і середніх школах Української РСР. Київ, 1962. 204 с.